

Versziromnyílásban fénylő poézis

Both Balázs: *Romfalon virágmag*

Bp., 2018, Magyar Napló Kiadó

[„mint a mécses kilobban az emlékezet”]
„A múltbeli megfigyelés múlt volta maga nem figyelhető meg, pusztán emlékezetbe idézhető” – állapítja meg Paul Ricoeur francia irodalomteoretikus. Majd bevezeti az adósvizony fogalmát, ami nem jelent mást, mint hogy „a jelen embereire az emlékezet azt a feladatot rója, hogy megadják a múltbelieknek – a halottaknak –, ami nekik jár.” Both Balázs *Romfalon virágmag* című, immáron negyedik verseskötetében igen jellemzőnek nevezhető ez az emlékezői pozíció, amelyből olyan versek csíráznak, amelyek hajtásai a szeretet, a tisztelet és a veszteségérzet fájdalomának talaján sarjadnak. Mindjárt az első, egyben kötetcímadó ciklus igen komor világot fest a valóságról, amelyben a haláltematika realizálódik. Ez a tárgykör koncentrikusan vissza-visszatérő motívuma Both Balázs kötetének, amelyben a költői szubjektum szüleinek a halálát írja meg éles emlékezőlencsén keresztül. *Az utolsó infúzió*, az *Onkológia I.–II.*, a 2013. március 16. című versek az édesapa, a 2013. december 7. az édesanya távozásának emléklenyomatai. „Karácsony előtt anyámat kerestem. / Kihűlt egy házról álmodó telken. / A kórházban apám arca merev volt és sárga. / Így lettem félig örült. De egészen árva.” A fent idézett *Kardvirágok verse* utolsó szakaszának a nyers tényközlésében a valóság pontos visszaadása „történik meg”, olyan tudatáramlat (stream of consciousness) formájában, ahogyan az pillanatként tovaáramlik az emberben. Amint a szülei emlékére tett ajánlású *Mindszent hava* című költeményének záró mondata is végérvényszerű és időtlenségbe torkolló egyszerre: „akik világra hoztak itt alusznak a feltámadásig”.

Kiemelendők még a versekben megjelenő időkomponensek: májusi nap, fél tíz körül, vasárnap reggel, délután, szeptemberi nyár, húsz hónap, éjszaka, éjfél. Ezek az időbeli fogódzók még inkább közelebb hozzák az olvasó számára a múltbeli eseményeket. „Fél tíz körül elment / Istenhez.” (*Az utolsó infúzió*); „Mert eljött az a délután, / és vele a légszomj görcsei...” (2013. március 16.); „lángba mártott éjszaka”; „négy nap múlva karácsony. / Éjszaka volt, december hét, kétezer-tizenhárom” (2013. december 7.); „Most vet a reggel feszes hálót...” (*Egy lakás felszámolása*). A prousti „letűnt idő” kategóriája is feltűnik az *Onkológia II.*-ben.

A ciklus nyitó- és záróversét a tárgy lexéma köti össze. A tárgyak nevének megtanulása olyan ismeretelméleti gesztus, amely a bennünket körülvevő tárgyi környezet leképezésének origója. „Megtanultam a tárgyak nevét, / miket utódként tűzre kell vetnem. / Mikor a gyerekkor lángba borul. / Istenem, tarts tenyeredben” (*A tárgyak neve*). S a ciklus végéről: „Olajozatlan zár nyit ajtót / a tárgyak ítéletével” (*Egy lakás felszámolása*).

A kötet egészében összesen huszonnégy szer szereplő fény szóznak kb. egynegyede tűnik fel az első ciklusban. (Megjegyzendő: ugyanilyen kötetsszervező motívuma volt a költő második kötetének, a *Látogatód jön* címűnek, és mint emblematikus jeltest, vissza-visszatért a kötetben, ott összesen tizenötöször.) Ez némi önellentmondás is lehetne, ugyanis az egyik legtragikusabb ciklusa ez a kötetnek, de a halál, az elmúlás, az éjszakák olyan hangsúllyal esnek latba, hogy azok dominanciája képesek eltakarni, s „pamutszürke ködbe” utalni a fényt (*Mindszent hava*).

Ami még a ciklus kapcsán mindenképp kiemelendő, az a megszemélyesítések (perszifikáció) igen árnyalt, üveggömb-szerű, törekeny volta: „Porladó kövek fürdenek” (*Kardvirágok verse*); „Sózott utat mos a fény” (2013. március 16.); „a remény vízere elszivárog” (2013. december 7.); „az ablaküveg felragyog” (*Egy lakás felszámolása*).

Az 1-4, többnyire kötött strófájú versek közül formailag kiténik a 2013. december 7. deiktikus címet viselő szöveg, melyben teraszos ismétlést (epanasztrófa) alkalmaz a költő. A tíz szótagnál is hosszabb, négy, hatsoros versszakok utolsó sorának második fele a következő strófa kezdősora lesz: „ha fényesedik az ég feléd: a halál álom-nehéz. // A halál álom-nehéz...” Az alliterációk is szép számmal képviseltetik magukat: „Vízköfoltos vasalótalp”, „vaku villan, autókaraván araszol, felmagzott fűben.” S végül Both Balázs második versgyűjteményében (*Látogatód jön*, 2010) az *Átjár a huzat* című szöveg artikulálódik újra a költő hangján, ellentétes előjellel; ott: „nincs egyetlen jó megoldás, / mindig marad egy sebnyi űr –, a legboldogabb percedben is / átjár a huzat legbelül”, itt: „Hol van, aki a májusi nap / melegével gyógyít? / Beragyoghatná a halál / huzatos folyosóit.”

[„fellobogni az ég vásznára”] Both Balásznál már tradíciónak mondható, hogy képzőművészeti érdeklődésének „hangot” adva lírai természéssé transzponálja egy-egy festmény- vagy szobor-inspirációit. Második ciklusa a *Kő és vászon* címet viseli, amelyben a szobrász Michelangelo, Rippl-Rónai József, Cézanne, Molnár C. Pál, Giotto és van Gogh alkotásairól ír igen érzékeltes stílusban, valamint előző kötetekben (*Látogatód jön*, 2010, *Ha nem marad kimondatlan*, 2013) is választott festőinek: Zichy Mihálynak és Mednyánszky Lászlónak a képeiről. Nincs közöttük egyetlen ekphraszisz (képleírás) sem: mindegyik vizuális tárgy a lírai szubjektumban formálódó mondanivaló kinyilvánítása. Hans Belting *Kép-antropológiájában* jegyzi meg:

„A kép kiszabadítása primer anyagságából megnyitja a médium határait. Sejtjük, hogy a médiumot azért keltjük életre, hogy saját képeinket kapjuk vissza.” Ebben a médiumváltásban jól megfigyelhető az, ahogyan a költői szubjektumon átvilanva a műalkotás egy-egy költeményben révbe ér, azaz a vizuális kommunikáció megvalósulásának lehetünk tanúi. „Minden festmény-vers – akár portré, akár tájkép – mindig egy-egy költői kísérlet, másfajta objektíválása a képnek” – vallja maga a szerző. A többnyire kötött versformák (abab, xaxa) között találunk egy „miniatűr oltárt” (szonett) is.

A szintén kilenc verset tartalmazó ciklus három darabja bibliai témát dolgoz föl: a közismert Mózes-szoborról (1517) szóló keresztrimes költemény valószínűsíthetően a műalkotás születésének 500. évfordulója alkalmából születhetett. Az erőt sugárzó Mózes alakjában egy eddig rejtve maradt érzelm jut felszínre: „de látni jól, hogy legyőzhetetlen / a véső-faragta szobormagány”. Molnár C. Pál (1894–1981) egyházi festő *Kiűzetés a paradicsomból* című alkotásának tanúságtétele a bűnbeesés utáni aktus természetközeli megragadása: „Holdfény-hideg közöny dermeszti / a sovány mandulafákat”; „Utódaik: szunnyadó levélsor, / felsíró, kopasz ágak.” A trecento művészetének első jelentős alakjának, Giottónak *A betlehemi gyermekgyilkosság* mint a kegyetlen esemény előzményének megidézése a költői nyelv eszköztárával teremődik újjá: a szonettformát öltött gondolatban Jézus születésének pillanatát ekképp rögzíti Both Balázs: „Három bölcs lépett arra a földre, / hol fénylő csillag az utat jelölte. / Anyja virrasztott, és aludt a gyermek.” A félelmet keltő túlzás (hiperbola) alakzatával éri el tetőpontját a vers: „reggel megfűjták a szarukürtöket, / s kétszáz ló futott akkor Betlehemnek”.

A következő festményblokkban Mednyánszky László tájképei és Rippl-Rónai korban egyidős *Temető* című festménye ihlette költészet jut érvényre Both Balázs verseiben. A *Holdas téli tájban* „a holdvilág

lidérce táncol”, majd „Ezüst-szitáló ködbe vész / három hibátlan ecsetvonáson.” Mednyánszky másik képe (*Lankás, mocsaras alföldi táj*) erősebb kontrasztjainak feltehető meg a lány h-alliteráció („hajlobogás, hószín”) és a kemény k-betűrim („kettőtört kerék”) a szokatlanul hosszúra nyúló verssorokban. Rippl-Rónai *Temetőjében* ismét feltűnik az időkategória és a fény-motivika: „Virraszt az Idő”; „Fényt kap a lakatlan város.” S a versfény mellett már ott az éjszaka „diadala”: „ha az éj falában zárvány őrzi az utolsó szemtanú hangját, / ha kőbe zárt képen mosolyog az egyszerű volt fiatalság”.

[Az Úr hangja határt nyitott szememben a térnek] Amennyiben az idő markáns jelenlétét emeltük ki az első ciklus szövegeiben, úgy most a tér, a térbeliség dimenzióinak nyitunk utat a soproni költő versei által. A *torony fokán, ha rád talál* címet viselő harmadik ciklus első verse máris egy szakrális térbe kalauzolja az olvasót: „A súlyos fakapun kiszökik, és gurul a köveken az ének...” nyitósor megismétlődik a második, s egyben záró versszakban is. A soproni Szent Orsolya-templom 150. évfordulójára született alkalmi költemény tárgya tanúja a város békés-békétlen történelmének: „Menedék, mikor nem volt kenyér, a drótokban villanyáram, / repülő motorzajában, szilánkvető légnyomásban, / negyvenöt márciusának vérszagú éjszakáján / mikor elnémult a város, mint nyírója előtt a bárány.” (Itt utal az 1945. március 4-ei amerikai támadásra.) A *Divina Commedia* legtöbbször citált mondata ellentétes előjellel hirdeti: „Ki itt belépsz, ne hagyj fel minden reménnyel.” S akár maga a neogótikus templom csúcsívessége, úgy éri el tetőpontját is a költemény, a Szűz Mária szentségére utaló „Titkos Értelmű Rózsa” képében.

A térbeliség poézise a ciklusba felvett versek alapján a határon való létben nyeri el a maga identitását, melynek – idézve Zsille Gábor szavait (*Irodalmi Jelen*) –: „nyugati végpontja Sopron, a délkeleti

záróvonal pedig a magyar–szerb határszakas, Csikéria és környéke”. Érdemes lehet ideidézni Michael Foucault heterotópia fogalmát, amelynek egyik fő jellegzetessége, hogy „mindig feltételezi egy nyitó-záró rendszer létét, mely egyszerre szigeteli el és teszi átjárhatóvá a határvonalat. Általában véve a heterotópikus helyszín nem szabadon megközelíthető, mint egy köztér; ... az a helyzet, hogy a belépés kötelező, mint a lak tanya vagy a börtön esetében...” (*Más terekről*). Igen érzékletes metaforákkal és megszemélyesítésekkel találkozhatunk a határsávok mentén „araszoló” sorokban: „fekete kocka a levegő” („*Ott sírás és fogcsikorgatás lesz*”); „az út / repedt teknője ásít”; „a tengerítábla / háztizsákokat fial” (*Vércseszárnyé a pillanat*); „Szétnyílt seb az esti ég” (*Káin álma*); „kitépett nyelvként ég a láng” (*Órtűz*); „milyen homlokra rajzol halált / az infra célkereszt?” (*Határsáv éjjel*). A 259-es *határjel* a harmadik ciklus záróverse, amelynek különös atmoszférát kölcsönöz a helyszín szikár leírása, valamint a költemény mondatstruktúrája is: az összesen 16 soros asztrófikus szöveg első tizennégy sora hőspölygő versmondat, majd az egy mondatot kettéválasztó mondatzáró írásjel adja meg a záróakkordot. A „tűzrevaló csenevész ágak” kissé meglepő zenei mintázatú metaforával jelölődnek: „– kottavonalak fehér lapra –.” A zord téli, bácskai „szénsötét” éji táj metonimikus képei is igen beszédesek („törhető üveglap-ég”; „recésre fagyott sár”), ahonnan egyetlen kiút az emberi szellemi szabadság lehet, akár például a halál mezsgyéjén már átjutó költőpéldaképek megidézésével.

[Ímbolygó mécsvilágfényben] A *Síron túli kézfogások* a holtakat egyszerre megszólító és a nyelv különféle retorikai alakzatainak (pl. enargeia mint képolvasási gesztus) köszönhetően életre keltő személyek sora adja a kötet negyedik ciklusát. Az *enargeia* szerint: egy nem jelenlevő személyről (pl. Faludy György) úgy szólunk, mintha a valóságban volna jelen. Itt a költőben szuny-

nyadó emlékkép „olvasása” adja meg az *In memoriam F. Gy.* című költemény igen expresszív leíró voltát: „Egy kép: hajad szökőkútja, lila levendulák, / kilencvenkettedik nyár, fényekkel teli világ...” A színekdoché alakzata is domináns a versben („lepkeszárny-szép ajkad”, „szád ívének kútja”, „szemed villanása”. (Egyébként nem előzmény nélküli Faludy megidézése; lásd: a *Faludy Recsken* című verset az életmű második kötetéből.)

Az előző kötet szonettgyakoriságához (11 darab) képest, akárcsak a második kötetben, itt is csupán három szonettel találkozhatunk, pedig Both Balázs Villon-versei a petrarcai formátan tökéletes kivitelezései (*Villon a piactéren*, *Villon estéje*). Az elentét alakzatának az égtől („s romlatlan, mivel már az égbe nőtt”) a „kőben gyökereket eresztett” lábíg ívelő hatósugara igen képszerű, amint az első tercina kezdősora is az: „Mézet csorgat tejszín bőrén a nap...” (*Villon a piactéren*).

A tragikus sorsú Marina Cvetajeva (1892–1941) orosz költőnek és kortárs barátjának, a Sztálin-rezsim áldozatának, Oszip Mandelstamnak (1891–1938) állít emléket párversében (*Marina Cvetajeva, Az éj roncsai*) Both Balázs. A két verset egy-egy metonimikus háló is egybekapcsolja: a (le) csapódik ige és az üveg intenzív képi erejű bírójelenségként tűnik fel a versek nyitányában: „mint lakkozott zongorafedél / lecsapódik a nehéz álmom / üvegtörő téli fény söpör / végig a szobákon” (*Az éj roncsai*); „Szavak ágboga sebez itt, / üveget karcol a lárma...”; „Ujjai alatt a költemény, ahogy lecsap a karmos héja” (*Marina Cvetajeva*).

Két szerepversről illik még szólnunk, melyekben a magyar romantikus költészet kiválóságainak szerepeit ölti magára a költő. A niklai remetét megidéző versben igazi telitalálatos, esztétikai igényességű trópusok találhatók: „Felhőnyájak szürkés gyapját / nyirbálja az őszi szél”; „Szablyavékony hold feszül / szobám hideg falára”; „Csengőt kovácsolni szonett lábára...” Majd végül egy Berzsenyi-pre-

textussal (*A poesis hajdan és most*, 1832) gazdagodik a záró strófa: „A szent poézis? Néma hattyu. / S hallgat örökre hideg vizekben.” (Kiem. az eredetiben. – L. N.) A bujdosni kényszerült Vörösmartyt magánemberi kifakadásra készíti a történelem: „Elvert ebként, étlen-hazátlan / bujdosni meddig kell még?” A romantika zeneiségének és stílusimitációjának felvillantása adja meg a záró strófa rezignált intonációját: „Szebb jövődönk álmodóit / férges sírhalmok örlik. / Sokszárnyú pokol pergeti / örült dobverőit” (*Vörösmarty*).

[milyen a világ közelről] Az utolsó, *Szélárnyék* ciklusba utalt szövegek egy része biográfiai ihletettségek (gyermekeiről: Vandáról és Ábelről): *Kérés, Vanda verse*. Ez utóbbi az ősz atmoszféráját készíti elő: a *Négy erdei pillanat*ban már „[T]erített asztal az őszi erdő”, s „[F]énykéve hull a reggeli csendre.” A Gergely Ágnes (1933) költőnek címzett vers (*Második évforduló*) anaforikus szerkesztésmódjával válik ki a kötetből. A „Dicsértessék” strófaindító szava lesz a költemény záró infinitívusza is, ezáltal adva méltó keretet a lírai szövegeknek: „Jelenléte fénybe vonja / a születést és a sírok csendjét – / Akit naponta tagadunk, megfeszítünk, / dicsértessék.” Hasonló keretességre találunk még példát az *Arad után* című versben, amely a hely tragikus voltáról „fest” vérfoltos képet: „Csontot és vasat emészt a mező”; s az utolsó előtti sorban felcserélés (inverzió) alakzatával élve: „Vasat és csontot emészt a mező.” Végezetül ismét a kötött verskompozícióé a szó: a haikkal (*Japán bagatellek, Este Gulácson*) záruló kötet szerkesztés – némi kritikai felhanggal szólva – mintha hangsúlytalanná tenné a kötetegészt, ugyanakkor a költészetet művelők körében köztudomású, hogy három sorban, meghatározott szótagszámmal elmondani olykor egy fél életet, az az igazán művészet: „A hegy nyakára / gyöngysort csatol az este: / villanyok égnek” (*Este Gulácson*).

Both Balázs két évtizede kezdte költői pályafutását, ám szigorú öncenzúrázásá-

nak „köszönhetően” gyakran eshettek áldozatul versei, ugyanis csak 2005-ben jelentkezik először önálló verseskötettel *Árnyéktalan pillanat* címmel. Második kötete (*Látogatód jön*, 2010) csakúgy, mint most, a negyedik, öt-öt év alatt érlelődött magas színvonalú lírai terméssé. 2013-ban *Ha nem marad kimondatlan* című kötetéről a következőt jegyeztük meg: a fiatal költő-nemzedéknek olyan tagja ő, akiben a klasszikus és modern, a történelem és a hit, a rég- és közelmúlt metaforái mélyen benne gyökereznek, s tehetsége révén ezek-

ben a költeményeiben szerencsés módon felszínre tudnak törni. Igazolása a fentieknek a *Romfalón virágmag* című karcsú, ám annál mélyebb és sűrű szövétű negyedik verseskötete. Kányádi Sándor írja: „rajtad is áll, hogy a verseim / szirmokká nyílnak-e vagy / jól időzítve repeszdarabokká” (*Versek a vers körül*). Úgy gondoljuk, Both Balázs poézise olyan lírai élményre transzponálja életérzéseit, amelyből méltán nyílik versszírom akár a romfalakon vagy azokon túl is a kötet olvasója számára.

Lajtos Nóra

Szabó Ottó: Ének a kígyóóról VIII. (olajfestmény, 130×90 cm)

LAJTOS NÓRA (1977) Debrecenben élő irodalomtörténész, tanár, költő, író, kritikus, szerkesztő. Utóbbi kötete: *Példázat és etika. Sánta Ferenc rövidprózája* (monográfia, 2018).